

Ιστορία της Ιστοριογραφίας

Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής
Ανθρωπολογίας

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

4) Ιστορία των γυναικών και του φύλου

Ανδρονίκη Διαλέτη

Η ιστορία των γυναικών

έχει ως στόχο να αναδείξει τις γυναίκες ως ιστορικά υποκείμενα, να διερευνήσει τις γυναικείες ταυτότητες, εμπειρίες και δράσεις κατά το παρελθόν.

Η ιστορία του φύλου

έχει ως στόχο να ανιχνεύσει την *έμφυλη* διαφορά σε διαφορετικά πολιτισμικά και κοινωνικά συμφραζόμενα, να εξετάσει τις θηλυκότητες και τους ανδρισμούς ως ιστορικά παράγωγα και να μελετήσει τις έμφυλες νοηματοδοτήσεις και αναπαραστάσεις με τις οποίες επενδύονται οι ανθρώπινες σχέσεις και ιεραρχίες.

Ιστορία των γυναικών / Ιστορία του φύλου

- Αναπτύχθηκαν σε στενή συνάρτηση με τη φεμινιστική θεωρία και πολιτική.
- Συνομιλούν με ευρύτερες θεωρητικές, μεθοδολογικές και ιστοριογραφικές θεωρήσεις (ιστορικισμός, κοινωνική και οικονομική ιστορία, πολιτισμική στροφή κ.ά.)
- Τα όρια μεταξύ της ιστορίας των γυναικών και της ιστορίας του φύλου είναι συχνά ρευστά.

Οι πρώτες ιστορίες γυναικών

- Εμφανίζονται στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, σε άμεση συνάρτηση με το πρώτο κίνημα για τη γυναικεία απελευθέρωση.
- Προέρχονται συχνά από γυναίκες που δεν κατείχαν ακαδημαϊκές θέσεις, ή από ακτιβίστριες φεμινίστριες.
- Αποτυπώνουν εν πολλοίς το διανοητικό κλίμα του ιστορικισμού, είναι αφηγηματικού χαρακτήρα και στόχο έχουν να αναδείξουν τη δράση των «εξαίρετων γυναικών» κατά το παρελθόν.
- αναδεικνύουν τις γυναίκες ως ιστορικά υποκείμενα και ως υποκείμενα της ιστορικής γραφής ενώ συγχρόνως αμφισβητούν την ηγεμονικότητα του ανδρικού ιστορικού λόγου, από τον οποίο οι γυναίκες κατά κανόνα απουσίαζαν.

Το πρώτο φεμινιστικό κίνημα, με ιδιαίτερη ανάπτυξη στη Βρετανία, είχε ως κύριες διεκδικήσεις το δικαίωμα ψήφου, ίσα δικαιώματα στην εργασία και την εκπαίδευση

Annie Kenney, Christabel Pankhurst:
μέλη της *Women's Social and Political Union* (1903)

Η φεμινιστική δράση θα ποινικοποιηθεί:
σύλληψη «σουφραζέτας», Λονδίνο 1914.

Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα

- Παρατηρείται σταδιακή εγκατάλειψη της «ρανκιανής» πρόσληψης της ιστορίας.
- Η φεμινιστική ιστοριογραφία αρχίζει να συνομιλεί με τις νέες μορφές κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας.
- Εμφανίζονται οι πρώτες αξιόλογες προσπάθειες διερεύνησης των συναρθρώσεων φύλου και τάξης, έμφυλης και ταξικής ανισότητας.
- Η Alice Clark στο έργο *The Working Life of Women in the Seventeenth Century* (1919) θα διερευνήσει τις επιπτώσεις της έλευσης του καπιταλισμού στη γυναικεία εργασία και η Ivy Pinchbeck στη μελέτη *Women Workers and the Industrial Revolution, 1750-1850* (1930) θα εξετάσει τη σημασία της γυναικείας εργασίας στην εκβιομηχάνιση.

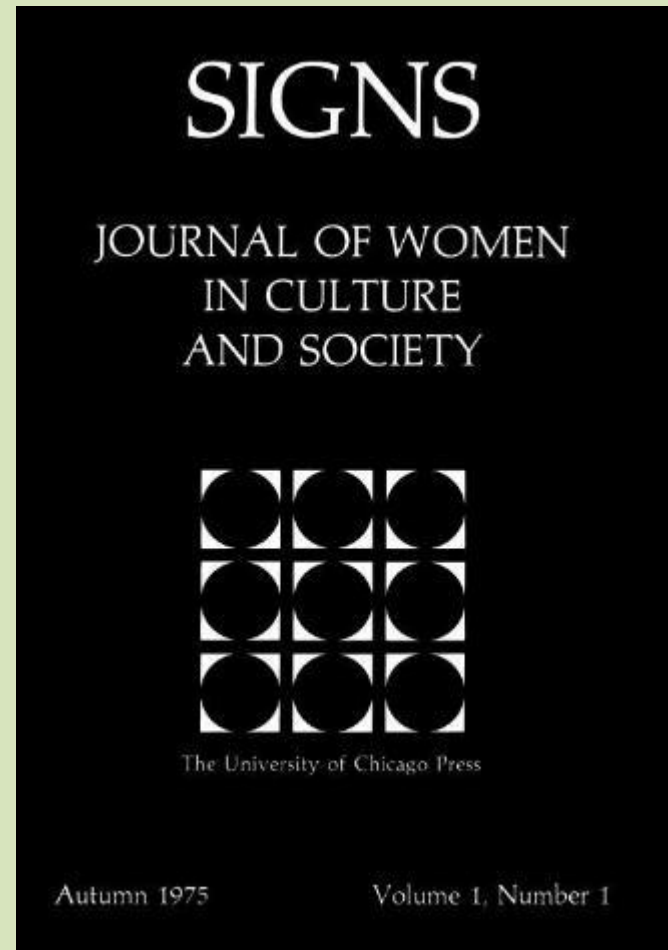
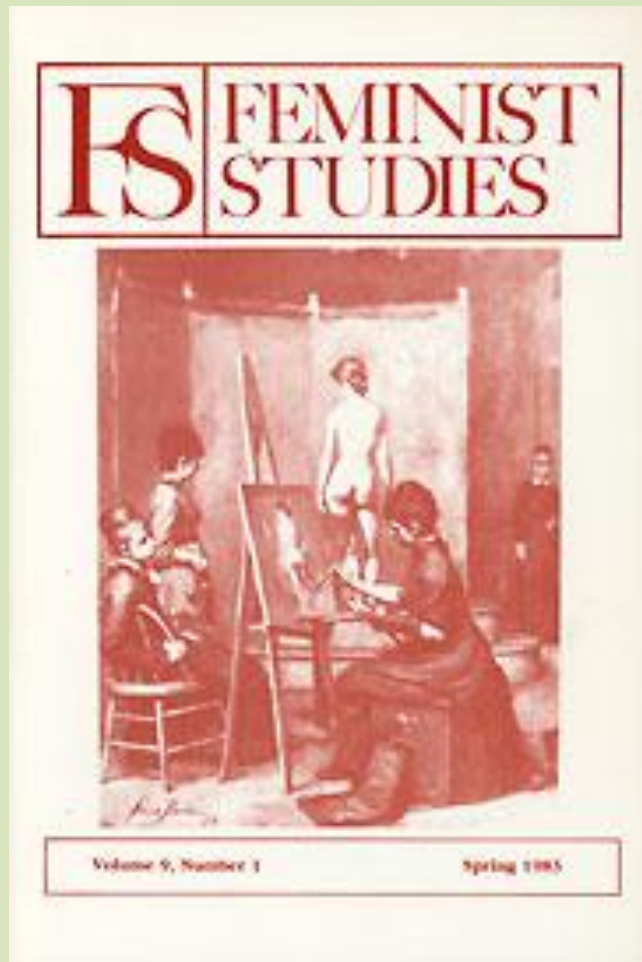
Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1980

- Η ιστορία των γυναικών διευρύνεται, σε άμεση συνάρτηση με το δεύτερο φεμινιστικό κίνημα, με νέες θεματικές, όπως η οικογένεια, το σώμα και η σεξουαλικότητα, και με νέες αναλυτικές κατηγορίες όπως η «πατριαρχία» και οι θεωρίες των «χωριστών σφαιρών» και του «γυναικείου πολιτισμού».
- Το ενδιαφέρον συγχρόνως στρέφεται στην παρουσία των γυναικών στη δημόσια σφαίρα, την ιστορία των γυναικείων κινημάτων και διεκδικήσεων, τη γυναικεία έμμισθη εργασία και σε θέματα σχετικά με τη γυναικεία εκπαίδευση και το ρόλο των γυναικών στην εκπαιδευτική διαδικασία.
- Η ιστορία των γυναικών συχνά θα διασταυρωθεί με την πολιτική ιστορία, την ιστορία της κρατικής συγκρότησης και εξουσίας, την ιστορία της ταξικής διαμόρφωσης, των κοινωνικών κινημάτων και πολιτικών ιδεολογιών.
- «Ανακαλύπτονται» νέες πηγές και επανεκτιμούνται οι παλαιότερες, προκειμένου να καταστεί ορατό και «ομιλούν» το γυναικείο υποκείμενο.
- Η φεμινιστική ιστοριογραφική κριτική διασαλεύει την κυρίαρχη διαχείριση του ιστορικού χρόνου όπως συγκροτείται στο δυτικό ιστοριογραφικό αφήγημα.
- Το μεγαλύτερο μέρος της σχετικής βιβλιογραφικής παραγωγής προέρχεται από τις ΗΠΑ και τη Βρετανία, ενώ ιδρύονται τα πρώτα επιστημονικά περιοδικά, όπως το *Feminist Studies* και το *Signs* στις ΗΠΑ και το *Women's Studies International Quarterly* στη Βρετανία.

Το δεύτερο φεμινιστικό κίνημα συγκροτήθηκε γύρω από την ιδέα της «γυναικείας αλληλεγγύης» και εστίασε σε ζητήματα που αφορούν την αναπαραγωγή και τη σεξουαλικότητα.

Τη δεκαετία του 1970 αρχίζουν να εκδίδονται τα πρώτα φεμινιστικά επιστημονικά περιοδικά

Οι ερμηνευτικοί και μεθοδολογικοί μετασχηματισμοί των τελευταίων δεκαετιών

- Δυναμικότερη ενσωμάτωση της ιστορίας των γυναικών και του φύλου στον ακαδημαϊκό χώρο.
- Ωρίμανση του πεδίου και εμπλουτισμός του με πιο επεξεργασμένα αναλυτικά εργαλεία.
- Αποδόμηση της «γυναικείας οικουμενικότητας» όπως συνοψιζόταν στο ιδεώδες της συλλογικής ταυτότητας, εμπειρίας και αλληλεγγύης.
- Υπονόμηση του ετεροκανονικού μοντέλου και της ηγεμονικότητας του λευκού βιώματος.
- Μελέτη των πολλαπλών, μεταβαλλόμενων υποκειμενικοτήτων και ιεραρχήσεων, σε συνάρτηση με άλλους άξονες διαφοράς που διαπλέκονται με το φύλο (τάξη, φυλή, εθνότητα, σεξουαλικότητα, κ.ά.)
- Έμφαση στη συγκρότηση της *έμφυλης διαφοράς*, στις έμφυλες νοηματοδοτήσεις και αναπαραστάσεις.

Συμπερασματικά, τα τελευταία χρόνια

Η μελέτη του φύλου απομακρύνεται από τις μεγάλες αφηγήσεις ενώ το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από τις απρόσωπες δομές και μηχανισμούς εξουσίας στην καθημερινότητα, την υποκειμενικότητα της εμπειρίας, τις τακτικές διαχείρισης της εξουσίας και τις πρακτικές διαπραγμάτευσης.

Η Joan Scott αποτελεί την γνωστότερη εκπρόσωπο της «γλωσσικής στροφής» στη φεμινιστική ιστοριογραφία

«[...] το φύλο αποτελεί συστατικό στοιχείο των κοινωνικών σχέσεων, που στηρίζεται στις αντιληπτές διαφορές ανάμεσα στα φύλα, και το φύλο είναι πρωταρχικός τρόπος νοηματοδότησης των σχέσεων εξουσίας».

Τζόουν Ουόλακ Σκοτ, «Το φύλο: μια χρήσιμη κατηγορία της ιστορικής ανάλυσης», στο Ε. Αβδελά-Α. Ψαρρά (επιμ.), *Σιωπηρές ιστορίες: γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 309 [πρώτη δημοσίευση στο *American Historical Review* 91/5 (1986)]

«η ιστορία δεν αφορά πλέον όσα συνέβησαν σε άνδρες και γυναίκες και πως αυτοί αντέδρασαν αλλά αφορά τον τρόπο με τον οποίο συγκροτήθηκαν οι υποκειμενικές και οι συλλογικές σημασίες των γυναικών και των ανδρών ως κατηγορίες ταυτότητας».

Joan Scott, *Gender and the Politics of History*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 1999, σ. 6 (1^η έκδοση 1988).

Η ιστορία του ανδρισμού

- Αναπτύσσεται κυρίως από τη δεκαετία του 1990 και εγγράφεται στη διεύρυνση της εστίασης από την ιστορία των γυναικών στην ιστορία του φύλου.
- Υποδεικνύει την ανάγκη μελέτης των ανδρών ως έμφυλων υποκειμένων και του ανδρισμού ως μεταβλητού στο χρόνο κοινωνικού και πολιτισμικού παράγωγου.
- Αποσκοπεί στην ιστορικοποίηση του ανδρισμού ως βίωμα, ψυχική διαδικασία ή δράση, ως πολιτισμική αναπαράσταση, λογοθετικό παράγωγο ή επιτέλεση.
- Οι ανδρισμοί αποτελούν πρωτίστως *έμφυλη σχέση* παρά σταθερή κατηγορία ή ταυτότητα, ετεροκαθορίζονται και συγκροτούνται ιεραρχικά σε σχέση και σε διαπραγμάτευση όχι μόνο ως προς τις «θηλυκότητες», αλλά και ως προς μια σειρά διαφορετικών ανδρισμών, στη διαπλοκή τους με άλλες κατηγορίες διαφοράς όπως η τάξη, η φυλή, η εθνότητα, η σεξουαλικότητα, η θρησκευτική ταυτότητα, η ηλικία, κ.ά.

Genders and Sexualities in History

Men of War

Masculinity and the First World War in Britain

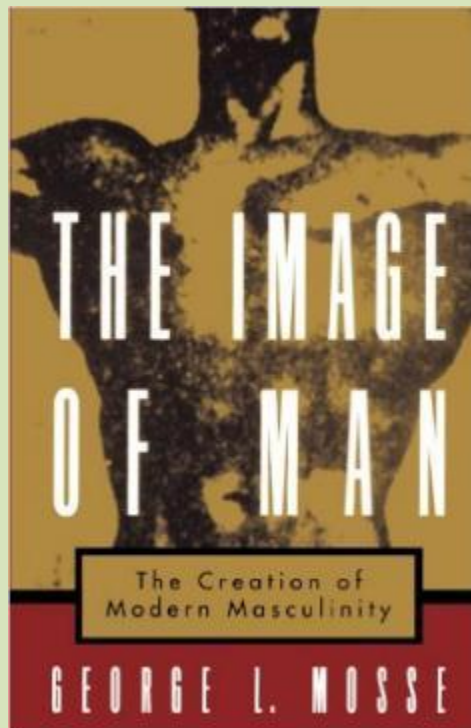
JESSICA MEYER

The Manly Masquerade

MASCULINITY, PATERNITY, AND CASTRATION
IN THE ITALIAN RENAISSANCE

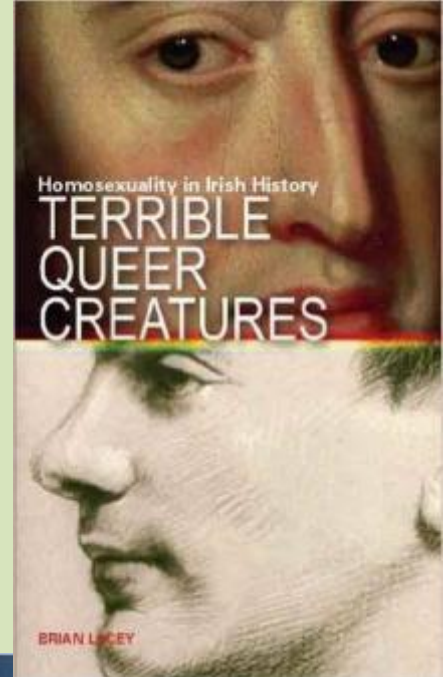
VALERIA FINUCCI

THE IMAGE OF MAN

The Creation of Modern Masculinity

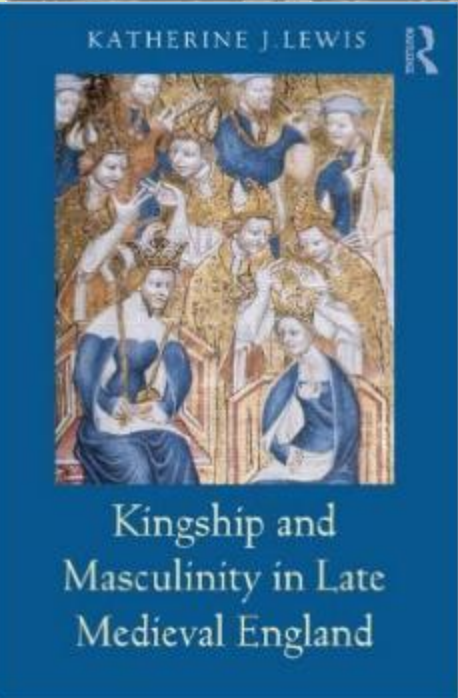
GEORGE L. MOSSE

Homosexuality in Irish History

TERRIBLE QUEER CREATURES

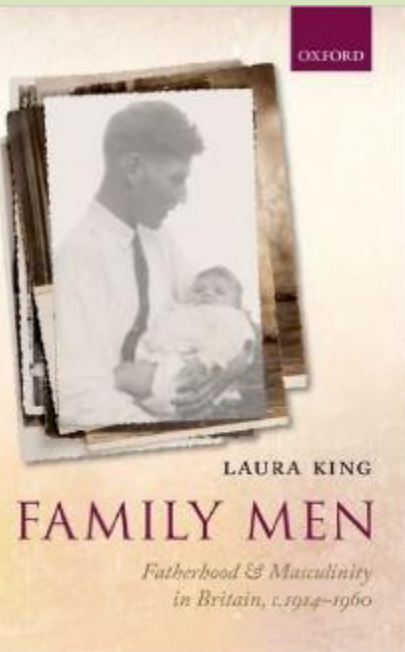
BRIAN LUCEY

KATHERINE J. LEWIS

Kingship and Masculinity in Late Medieval England

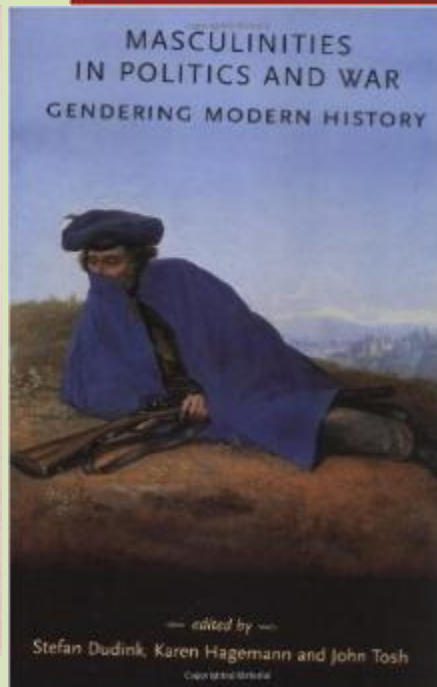

OXFORD

LAURA KING

FAMILY MEN

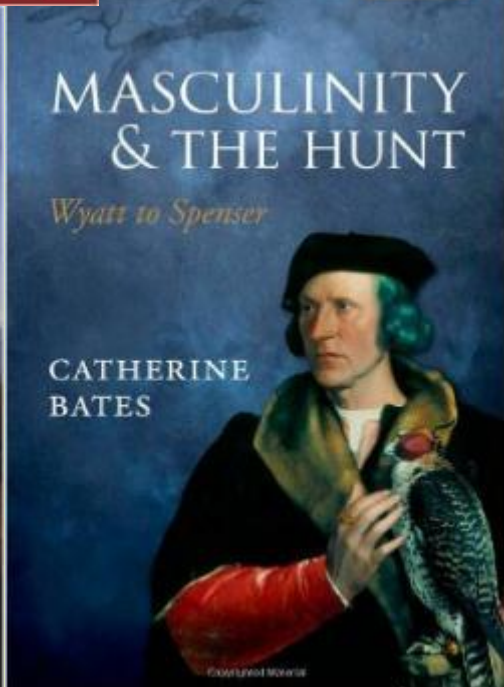
Fatherhood & Masculinity in Britain, c.1914-1960

MASCULINITIES IN POLITICS AND WAR

GENDERING MODERN HISTORY

— edited by —
Stefan Dudink, Karen Hagemann and John Tosh

OXFORD

MASCULINITY & THE HUNT

Wyatt to Spenser

CATHERINE BATES

Η ιστορία του σώματος και της σεξουαλικότητας

- Το ενδιαφέρον για την ιστορία του σώματος και της σεξουαλικότητας εκκινεί τόσο από τις θεωρητικές επεξεργασίες και κοινωνικές διεκδικήσεις του φεμινιστικού κινήματος και των πολιτικών κινημάτων της σεξουαλικότητας όσο και από την επίδραση της ανθρωπολογίας και την ανάπτυξη των *queer studies*.
- Η ανάδειξη του σώματος ως πεδίου εγγραφής της εξουσίας, η φουκωική θεωρία, και πιο πρόσφατα η αμφισβήτηση οποιασδήποτε προλογοθετικής σωματικής πραγματικότητας και η μπατλερική θεωρία περί παραστασιακής επιτέλεσης συνέβαλαν σημαντικά στην περαιτέρω διερεύνηση της συγκρότησης του φύλου και της σεξουαλικότητας.
- Το έμφυλο σώμα έχει εξεταστεί τόσο ως «βιωμένη εμπειρία» όσο και ως λογοθετικό παράγωγο και φορέας νοήματος. Η μελέτη της συγκρότησης του έμφυλου σώματος στο πλαίσιο της ιστορίας της επιστήμης έχει, τέλος, αναδείξει τη στενή διαπλοκή μεταξύ έμφυλου και επιστημονικού λόγου.

Οι θεωρητικές επεξεργασίες περί σεξουαλικότητας αναπτύσσονται σε στενή συνάρτηση με τα πολιτικά κινήματα της σεξουαλικότητας

Η θεωρία της επιτελεστικότητας

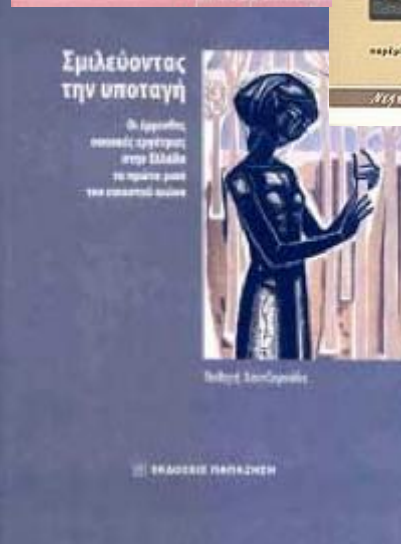
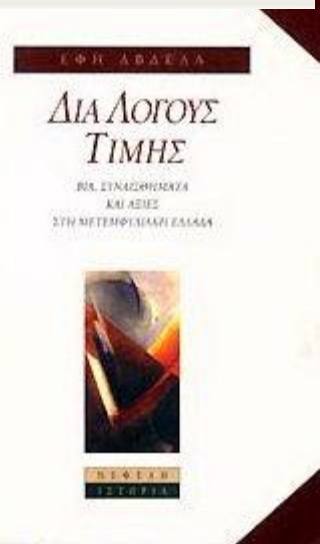
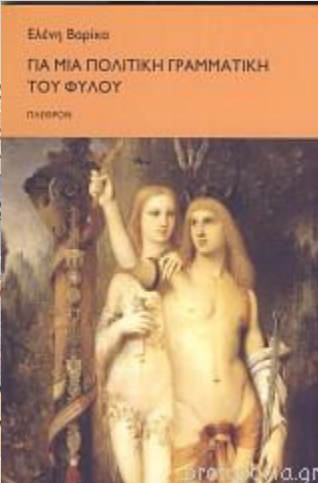
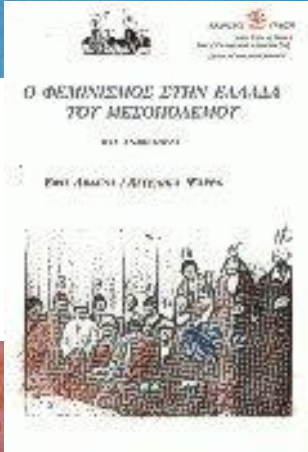
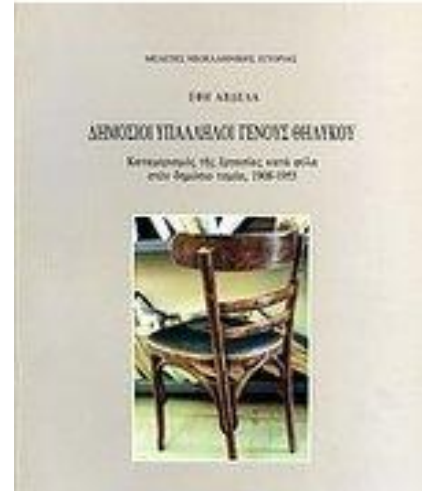
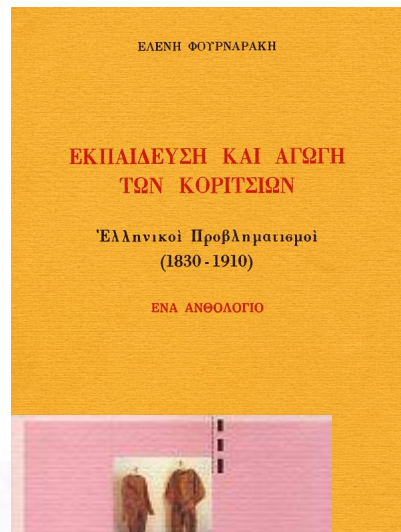
«Χωρίς αμφιβολία, υπάρχουν ατομικές αποχρώσεις και ιδιαίτεροι τρόποι να πραγματώνει κανείς το φύλο του, αλλά το ότι το κάνει, και μάλιστα ότι το κάνει σύμφωνα με συγκεκριμένους κανόνες και απαγορεύσεις, σίγουρα δεν αποτελεί καθαρά προσωπικό του ζήτημα [...] Η πράξη που κάνει κανείς, το δρώμενο που επιτελεί είναι κατά κάποιον τρόπο μια πράξη που έχει ξεκινήσει πολύ προτού το δρών υποκείμενο εμφανιστεί στη σκηνή. Επομένως το φύλο είναι μια πράξη που έχει προβαριστεί ήδη – και μοιάζει με το σενάριο που συνεχίζει μεν να υπάρχει και άνευ των συγκεκριμένων ηθοποιών που το χρησιμοποιούν, αλλά δεν παύει ποτέ να χρειάζεται τους ηθοποιούς ως άτομα προκειμένου να πραγματοποιηθεί και να αναπαραχθεί σαν πραγματικότητα για μία ακόμα φορά [...] Το φύλο είναι αυτό που φοράμε, μονίμως, εξαναγκαστικά, καθημερινά και αδιάκοπα, με άγχος και με ευχαρίστηση».

Judith Butler, «Παραστασιακές επιτελέσεις και συγκρότηση του φύλου: Δοκίμιο πάνω στη φαινομενολογία και τη φεμινιστική θεωρία», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, εκδ. Νήσος, Αθήνα 2006, σελ. 381-407 (1^η δημοσίευση 1988).

Η ιστορία των γυναικών και του φύλου στην Ελλάδα

- Στην Ελλάδα η ιστορία των γυναικών και του φύλου υπήρξε θεσμικά υποτυπώδης έως πρόσφατα, μολονότι το ερευνητικό ενδιαφέρον για το πεδίο ανάγεται στη δεκαετία του 1980.
- Όπως έχει υποστηρίξει η Ε. Αβδελά, τα κύρια θεματικά πεδία που αναδείχθηκαν αρχικά αφορούσαν την ιστορία της συλλογικής γυναικείας διαμαρτυρίας και των διεκδικήσεων στο πλαίσιο του φεμινιστικού κινήματος· την ιστορία της μισθωτής εργασίας· «ό,τι με σύγχρονους όρους θα ονομάζαμε έμφυλο περιεχόμενο της ιδιότητας του πολίτη».
- Κατά τη δεκαετία του 2000, κυρίως μέσω χρηματοδοτούμενων ευρωπαϊκών προγραμμάτων, ευνοήθηκε η δημιουργία προπτυχιακών και μεταπτυχιακών προγραμμάτων, η οργάνωση συνεδρίων, η εκπόνηση εργασιών και διδακτορικών διατριβών.
- Σήμερα η σχετική ελληνική βιβλιογραφική παραγωγή καλύπτει ένα εύρος θεματικών, ερμηνευτικών και μεθοδολογικών κατευθύνσεων που συνομιλούν ενεργά με τις διεθνείς ιστοριογραφικές τάσεις. Το ενδιαφέρον στρέφεται στην κοινωνική και πολιτισμική διάσταση της έμφυλης διαφοράς και την πολλαπλότητα των αναλυτικών αξόνων γύρω από τους οποίους συγκροτείται και νοηματοδοτείται η έμφυλη ταυτότητα, εμπειρία και δράση των υποκειμένων.

Η ομάδα των ιστορικών για την έρευνα στην ιστορία των γυναικών και του φύλου

- δραστηριοποιείται στην Ελλάδα από το 2007 και αποτελεί το ελληνικό τμήμα της *International Federation for Research in Women's History* (www.ifrwh.com).
- αποτελεί ένα ζωντανό χώρο συζήτησης και ανταλλαγής απόψεων για θέματα σχετικά με την ιστορία των γυναικών και του φύλου, ενώ έχει οργανώσει μια ημερίδα και κύκλους σεμιναρίων.
- είναι υπεύθυνη για τη σύνταξη της «Ελληνικής Βιβλιογραφίας της Ιστοριογραφίας των Γυναικών και του Φύλου» (επιμ. Γ. Γκότση, Ε. Ριζάκη) που φιλοξενείται στην ιστοσελίδα <http://anemi.lib.uoc.gr>
- έχει εκδώσει τον συλλογικό τόμο *Το φύλο στην ιστορία: αποτιμήσεις και παραδείγματα*, επιμ. Γ. Γκότση, Α. Διαλέτη, Ε. Φουρναράκη, Ασίνη, Αθήνα 2015, ο οποίος επιχειρεί να αποτυπώσει τους πρόσφατους ερευνητικούς προσανατολισμούς της ιστορίας των γυναικών και του φύλου στη χώρα μας.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία 1

- Αβδελά, Ε., Α. Ψαρρά (επιμ.), *Σιωπηρές ιστορίες: γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997.
- Αβδελά, Ε., «Το φύλο στην ιστοριογραφία. Ένα δυο πράγματα που ξέρω γι' αυτό», *Σύγχρονα Θέματα* 94 (2006): 38-42
- Αβδελά, Ε., «Η ιστορία του φύλου στην Ελλάδα: Από τη διαταραχή στην ενσωμάτωση;», στο Β. Καντσά, Β. Μουτάφη, Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.), *Φύλο και κοινωνικές επιστήμες στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010, 89-119.
- Αθανασίου, Α. (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Νήσος, Αθήνα 2006.
- Αποστολέλλη, Α., Α. Χαλκιά (επιμ.), *Σώμα, Φύλο, Σεξουαλικότητα. ΛΟΑΤΚ πολιτικές στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 2012.
- Βαρίκα, Ε., *Για μια πολιτική γραμματική του φύλου*, μτφρ. Π. Μαρκέτου, Πλέθρον, Αθήνα 2009.
- Γκότση, Γ., Α. Διαλέτη, Ε. Φουρναράκη (επιμ.), *Το φύλο στην ιστορία: αποτιμήσεις και παραδείγματα*, Ασίνη, Αθήνα 2015.
- Διαλέτη, Α., «Αναζητώντας το γυναικείο υποκείμενο στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη: πρόσφατες ιστοριογραφικές κατευθύνσεις», *Τα Ιστορικά* 58 (2013): 107-130.
- Λαλιώτου, Ι., Ρ. Μπενβενίστε (επιμ.), «Οι σπουδές του φύλου στο πανεπιστήμιο», *Σύγχρονα Θέματα* 94 (2006): 35-88.
- Laqueur, T., *Κατασκευάζοντας το φύλο: σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ*, μτφρ. Π. Μαρκέτου, Εκδόσεις Πολύτροπον, Αθήνα 2003.
- Μπάτλερ, Τ., *Σώματα με σημασία: οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*, μτφρ. Π. Μαρκέτου, Εκκρεμές, Αθήνα 2008.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία 2

- Παπαταξιάρχης, Ε., «Το φύλο στην ανθρωπολογία (και την ιστοριογραφία): ορισμένες γνωστικές και μεθοδολογικές προεκτάσεις», *Μνήμων* 19 (1997): 201-210.
- Φουρναράκη, Ε., «Το σύγχρονο εγχείρημα της ιστορίας των γυναικών: πτυχές μιας μετατόπισης προς μια ιστορία της σχέσης των φύλων», *Μνήμων* 19 (1997): 186-99.
- Χαντζαρούλα, Π., «Ιστορία του φύλου και η αλλαγή του ιστοριογραφικού παραδείγματος», *Σύγχρονα Θέματα* 94 (2006): 43-9.
- Χαντζαρούλα, Π., “Gender history and the transformation of the politics of historical knowledge”, *Historein: A Review of the Past and Other Stories* 10 (2010): 48-70.
- Χαντζαρούλα, Π., «Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις του φύλου», στο Β. Καντσά, Β. Μουτάφη, Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.), *Μελέτες για το φύλο στην ανθρωπολογία και την ιστορία*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011, 129-226.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Alberti, J., *Gender and the Historian*, Pearson Education, Λονδίνο 2002.
- Bennett, J., *History Matters. Patriarchy and the Challenge of Feminism*, Manchester University Press, Μάντσεστερ 2006.
- Boydston, J., “Gender as a Question of Historical Analysis”, *Gender and History* 20 (2008): 558-83.
- Connell, R.W., *Masculinities*, University of California Press, Μπέρκλεϊ 1995.
- Davidoff, L., K. McClelland, E. Varikas (επιμ.), *Gender & History: Retrospect and Prospect*, Blackwell, Οξφόρδη 1999.
- Downs, L., *Writing Gender History*, Bloomsbury Academic, Λονδίνο 2010.
- Fournaraki, E., Y. Yannitsiotis, “Three Decades of Women’s History in Greece: An Account”, *Aspasia-The International Yearbook of Central, Eastern and South Eastern European Women’s and Gender History* 7 (2013): 162-173.
- Mohanty, C., *Feminism without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*, Duke University Press, Durham N.C. 2003.
- Morgan, S. (επιμ.), *The Feminist History Reader*, Routledge, Λονδίνο 2006.
- Offen, K., R. R. Pierson, J. Rendall (επιμ.), *Writing Women’s History: International Perspectives*, Macmillan, Basingstoke 1991.
- Rose, S., *What is Gender History?*, Polity Press, Καίμπριτζ 2010.
- Scott, J.W., *Gender and the Politics of History*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 1999.
- Sinha, M., *Colonial Masculinity: the “Manly Englishman” and the “Effeminate Bengali” in the Late Nineteenth Century*, Manchester University Press, Μάντσεστερ 1995.
- Smith, B., *The Gender of History: Men, Women, and the Historical Practice*, Harvard University Press, Cambridge Mass. 2000.
- Tosh, J., *Manliness and Masculinities in Nineteenth-Century Britain*, Pearson Longman, Harlow 2005.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση, Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Το copyright έργων τρίτων ανήκει εξ ολοκλήρου στους δημιουργούς τους. Τα έργα χρησιμοποιήθηκαν στο πλαίσιο του μαθήματος αποκλειστικά για εκπαιδευτικούς και μη εμπορικούς σκοπούς.